

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.3:339.9

Приятельчук О. А.

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНА РИНКОВА ЕКОНОМІКА ЯК МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

У статті досліджено місце соціального складника в державній системі управління сучасною змішаною економікою. Розглянуто передумови та проблеми формування, а також переваги та недоліки практичної реалізації соціально орієнтованої ринкової економіки як моделі державної системи управління.

Ключові слова: змішана економічна система, соціально орієнтована економіка, соціальна ринкова економіка, соціальне партнерство, трипаратизм, соціалізація.

Постановка проблеми. Під впливом сучасних глобалізаційних процесів відбуваються активна трансформація економічних систем, формування унікальних національних моделей соціально-економічного розвитку, перехід від традиційної класичної ринкової системи до змішаної, найчастіше – соціально орієнтованої. Сучасні виклики, загрози та тенденції трансформації глобальної економічної системи свідчать про необхідність переходу до нових моделей побудови державних управлінських систем, зорієнтованих передусім на людину – основного виробника та споживача благ, одночасно суб'єкта та об'єкта досліджуваної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням соціального аспекту державної системи управління переймалися представники цілої низки шкіл та напрямів економічних учень, зокрема соціалісти-утопісти Ш. Фур'є та Р. Оуен, інституціоналісти Т. Веблен та Дж. Коммонс, представники ортолібералізму А. Мюллер-Армак, В. Ойкен та ін. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувалися зростанням уваги, приділеної соціальному аспекту в рамках міждисциплінарного дослідження економіки (А. Дітон, Е. Рот, Ж. Тіроль, М. Фрідман, Ф. фон Хайек, Л. Шеплі).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблем. Однак остаточного висновку в даній дискусії досі не знайдено, оскільки сам перебіг процесу трансформації та соціальної орієнтації національних ринкових систем досить відмінний у різних країнах і має неоднозначні процес перебігу та його результати. Дослідженню соціальної ринкової системи приділяється досить багато уваги й досі.

Мета статті полягає у дослідженні соціальної ринкової системи як моделі державного регулювання з притаманними їй характерними рисами, особливостями реалізації та специфічними результатами впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні економічні системи включають економічні і соціальні складники. Їх розвиток передбачає трансформацію власності, механізмів регулювання економіки, проведення соціальних реформ, установлення соціального контролю над економічними процесами. Реформування національних економічних систем охоплює вивчення, розроблення та імплементацію змін щодо співвідношень категорій як типи і форми власності;

економічні інтереси та їх носії; демократичні і бюрократичні методи управління; ринкові важелі саморегулювання і системи корпоративного та державного управління; економічну й соціальну ефективність. Окрім того, слід визначити роль і місце в економічній системі таких інститутів, як ринок, корпорація, держава.

У ринковій економічній системі зазвичай переважає частка приватної власності, діють закони вільного ринкового ціноутворення на засадах попиту та пропозиції; регулююча роль держави обмежується системою законотворення, тобто реалізовується описаний А. Смітом принцип «невидимої руки ринку», за яким держава здійснює функції моніторингу та контролю і за необхідності усуває певні перекоси, що виникають у процесі реалізації економіко-соціальних відносин. Така участь держави необхідна за умови неможливості повного ринкового саморегулювання і циклічності економічного розвитку, що передбачає перманентне настання кризових явищ.

На сучасному етапі світового економічного розвитку існує декілька різних станів ринкової економіки, зокрема вільна конкуренція та сучасна ринкова економіка. Стану вільної конкуренції властиві проста приватна власність, вільна конкуренція, наймана праця за умов наявності регулюючого цю сферу досконалого трудового законодавства. За сучасної ринкової економіки можуть поєднуватися різні форми власності, зокрема державна, приватні, змішана, корпоративна; держава здійснює активну регулюючу роль та забезпечує високий рівень соціальної захищеності всіх членів суспільства.

Серед основних переваг ринкової економічної системи – ефективний розподіл ресурсів, спрямованих, передусім на виробництво товарів та послуг, на які існує підвищений попит («невидима рука ринку»); свобода вибору та діяльності підприємців; сприяння підвищенню якості товарів та послуг; гнучкість та висока адаптивність до мінливого середовища; стимулювання науково-технічного прогресу. Однак дана система не позбавлена й недоліків. До таких належать: нерівномірний розподіл доходів; нестабільність розвитку, наслідком чого часто стає інфляція, безробіття, соціальне напруження; недостатнє фінансування наукових досліджень, сфери освіти та медичного забезпечення; недосконала конкуренція; активні

процеси злиття та поглинання, що призводять до часткової монополізації ринку; неекономне використання природних ресурсів і т. п.

Нині найбільш поширеною є змішана форма економічної системи. Змішана економіка заснована на змішаних формах власності, існує ринок вільної конкуренції, дотримання принципу державного невтручання в економіку, одночасне існування капіталістичних тенденцій та соціалізації життя.

Одними з найбільш поширених різновидів змішаної економіки є соціально орієнтована ринкова економіка, економіка загального суспільного добробуту, соціальна економіка тощо.

Соціально орієнтована ринкова економіка (соціально-ринкова економіка) являє собою економічну систему, організовану на основі ринкового саморегулювання. За даної системи як держава, так і приватний бізнес (виробник товарів та суб'єкт надання послуг) здійснюють свою діяльність з урахуванням потреб та вподобань споживача, тобто окремого індивіда суспільства. Це має знаходити вираз у виробничо-збутовій діяльності, у рамках якої виробник здійснює пропозицію товару відповідно до структури сформованого попиту, загальних потреб суспільства та з урахуванням таких загальних потреб, як екологічність виробництва, корисність та нешкідливість виробленої продукції, формування належної культури споживання, яка б забезпечила розвиток суспільства на високому якісному рівні. Одночасно із цим виробник повинен дотримуватися норм бізнес-етики, бути законослухняним платником податків (оскільки саме від розмірів надходжень до бюджету формується структура соціальних виплат, а отже, й встановлюється загальний рівень добробуту суспільства загалом), реалізовувати концепцію корпоративної соціальної відповідальності в процесі своєї діяльності, яка б гарантувала реалізацію соціальних проектів як усередині організації (дотримання норм трудового законодавства, створення належних умов праці, реалізація валеологічних та оздоровчих проектів, розвиток персоналу, додаткове страхування тощо), так і в регіонах функціонування (спонсорська допомога, реалізація соціальних проектів, проектів із розвитку регіонів, участь у забезпеченні якісного відтворення трудових ресурсів держави загалом). Держава ж, своєю чергою, активно координуючи та відіграючи ключову роль у реалізації проектів соціального спрямування в рамках загальної соціально-економічної політики держави, має розвивати почуття взаємної відповідальності всіх учасників ринку та координувати несправедливі тенденції в конкуренції, торгівлі та розподілі доходів.

Концепція соціальної ринкової економіки, як і будь-яка інша течія економічної думки, базується на низці раніше розроблених теорій та є елементом наявних концепцій, течій, напрямів та шкіл.

Базою зародження сучасної концепції соціально-ринкової економіки можна вважати теорії лібералізму, неолібералізму, ордолібералізму та німецьку концепцію німецького соціального ринкового господарства. Втім, на думку А. Мюллера-Армака, хоча соціальне ринкове господарство й тісно пов'язане з теорією неолібералізму, однак «її корні знаходяться в динамічній теорії у філософській антропології, що виникла в двадцятіх під впливом інших поглядів на державу та розвиток концепції способу життя, які значною мірою заперечувалися неолібералізмом» [1, с. 58–65].

Базуючись на засадах ученя А. Сміта та Д. Рікардо про свободу виробу виробника та споживача як запоруку вдалого функціонування ринкової системи, теорія лібералізму відводить

провідну роль індивідуальній діяльності, зумовленій особистим інтересом. Забезпечення найбільшої свободи господарської діяльності суб'єктів має поєднуватися з чітким обмеженням ступеня державного втручання в економіку. Теоретичні постулати, проголошені прибічниками лібералізму, можна представити такими положеннями:

- ринкова система вважається найбільш ефективною системою господарювання, оскільки спроможна створити найліпші умови для економічного розвитку та зростання, за яких держава забезпечує лише умови для конкуренції;

- ринкова система здатна до саморегулювання, забезпечуючи тим самим наявність природного порядку, що, своєю чергою, формує та підтримує оптимальне співвідношення особистих та суспільних інтересів;

- свобода діяльності перешкоджає утворенню монополій та поглибленню державного втручання [2, с. 186–188].

Запропонована Мюллером-Армаром ідея соціального ринкового господарства, що передбачала поєднання ринкового господарства та соціальної справедливості, знайшла своє практичне втілення в німецькій доктрині соціальної ринкової економіки, успішна реалізація якої отримала в подальшому назву «економічне диво».

Зокрема, аргументацією нового шляху соціального ринкового господарства для післявоєнної Німеччини стали: гостра критика централізованого управління тоталітарних економічних систем поєднана з одночасною критикою ринку вільної конкуренції; виокремлення вільного ринкового механізму як особливого управлінського засобу; необхідність урахування соціального компоненту в економіці та необхідності «соціально мотивованого втручання» в неї; виокремлення окремих (цінкової, структурної, житлової, соціальної, грошово-кредитної) сфер, де ринок одноосібно не здатний забезпечити необхідних суспільству результатів.

На противагу ордоліберальній концепції соціально орієнтованої ринкової економіки існує ще скандинавська модель соціальної економіки. Якщо ордоліберальна ринкова модель спирається на ідеї вільної конкуренції, добровільного характеру встановлення заробітної плати та інших ключових соціально-економічних параметрів, то скандинавська соціал-демократична модель надає саме державі, яка регулюється системою суспільного контролю, головні функції в соціально-економічній сфері.

Однак за сучасних умов завдяки реалізації концепції соціального партнерства та солідарності в практичному аспекті обидві ці моделі практично тотожні. Соціалізація функціонування ринкової економічної системи реалізується завдяки злагодженій системі трипаратизму: держави, суспільства та бізнесу. Важливими завданнями держави залишаються забезпечення балансу між ринковою ефективністю та соціальною справедливістю, захист правових норм, що регулюють господарську діяльність, та одночасне забезпечення конкурентних умов. Однак рівень активності держави та її залучення до соціальної сфери в окремих країнах може відрізнятись, формуючи характерні риси окремих ринкових економічних систем [3, с. 11].

Наявні економічні системи з елементами державного регулювання неухильно призводять до скорочення економічної свободи окремо взятого індивідуума та порушують ринковий механізм ціноутворення. І лише в умовах системи соціальної ринкової економіки можливе забезпечення економічної свободи стосовно держави, підпри-

емців та працівників. Лише соціальна ринкова економіка, що функціонує на засадах соціальної справедливості, здатна гарантувати реалізацію найкращих можливостей для всебічного економічного зростання.

Важливо зазначити, що у цьому разі соціальна справедливість означає не однаковий (рівними частинами) розподіл доходів, а справедливий (відповідно до результатів діяльності та внеску окремого індивіда) розподіл.

До ключових умов створення соціальної ринкової економіки належать:

- створення центральних адміністративно-правових органів, які під власну відповідальність здійснюють економічну та фінансову політику;
- проведення податкової реформи шляхом зниження податкового тягаря до рівня, який би стимулював особисту економічну зацікавленість у розширенні виробництва;
- реформування фінансової системи шляхом радикального зниження затрат та забезпечення бюджетної рівноваги для попередження заборгованості;
- проведення антимонопольної політики для попередження можливих зловживань владою в економіці;
- заміна недосконалої регульованої економіки соціальною ринковою економічною системою.

Соціальне ринкове господарство є визначальною основою економічної та соціальної політики, сутність якого замість визначення політики, що зберігає економічний контроль, гальмуючи вільну ініціативу в суспільстві, або неконтрольований ринковий механізм, полягає у пошуку соціального рішення, яке б об'єднувало всі цілі в працюючій, реалістичній гармонії. Тобто соціально орієнтована ринкова економіка являє собою економічну суспільну систему, що забезпечує високу ефективність ринкової економіки і гарантує громадянам на цій основі максимум соціальної справедливості, забезпеченості та соціально-економічного прогресу [4, с. 170].

В основі соціальної ринкової економіки лежать свобода та відповідальність кожного індивідуума. Ринкове господарство за сприяння заснованої на боротьбі за об'єктивні результати діяльності конкуренції виключає будь-яку можливість держави до зловживання господарськими потужностями як інструментом політичної влади. За таких умов завданням державної політики є поєднання свободи, порядку, гармонії індивідуалізму та колективізму для досягнення загального добробуту. Основною метою є забезпечення кожного члена суспільства необхідним мінімумом та створення умов, за яких будь-хто за бажанням та докладання власних зусиль може забезпечити себе бажаним максимумом.

Насправді соціальність властива ринковій економіці. Водночас ефективність соціальної політики держави не визначається її масштабами. Правильна соціальна політика орієнтується на підтримці позицій кожного окремого члена суспільства. Отримуючи самостійність та незалежність від протекції держави кожен має можливість збільшити наданий йому мінімальний рівень добробуту. Держава здійснює захист до моменту досягнення встановленого мінімуму. В подальшому зі зростанням рівня добробуту кожен зобов'язаний нести відповідальність за себе та свою родину особисто. Зі зростанням загального рівня добробуту суспільства зменшується кількість людей, що потребують державної підтримки та захисту, надання їм соціальних благ.

За встановлення системи соціальної ринкової економіки вирішення соціальних проблем більше не перебуває в прерогативі держави. Система соціального забезпечення стає незалежною. До того ж громадяни самостійно повинні контролювати адміністрацію органів даної системи.

Однак, як і будь-яка інша система, соціально орієнтована ринкова економіка за певних умов практичного функціонування може призвести й до низки недоліків. Зокрема, протекціонізм неефективних галузей промисловості для реалізації соціальних програм, активний захист від іноземних конкурентів вітчизняних виробників, тощо призводить у кінцевому підсумку до руйнування гармонійної системи національного господарства, зростання видатків виробництва, зменшення числа робочих місць та усунення стимулів до створення нових, зменшення реальних розмірів винагороди працівників тощо.

Для уникнення формування високозатратної економіки, неспроможної розвиватися, оскільки непомірним тягарем є видатки на реалізацію соціальних проектів, слід розвивати пріоритетні, найбільш ефективні, високо прибуткові сфери економіки, уникаючи, тим самим, необхідності існування подібних соціальних проектів.

Соціальна ринкова економіка є сформованою господарською системою, поширеною серед індустріально розвинутих країн із середини ХХ ст. Властивими для такої системи є високий рівень соціального та економічного добробуту громадян, а також наявність досконалої системи соціально-економічних інститутів, які спрямовують функціонування всіх елементів даної системи на реалізацію цілей соціальної справедливості, захищеності, високого рівня та якості життя. Наприклад, країни Західної Європи, пропагуючи ідеї соціальної державності, реалізують соціально-економічну політику не лише на національному, а й наднаціональному рівнях у рамках єдиної концепції ЄС.

Одним із важливих принципів сучасної організації соціально-економічної системи виступає соціальне партнерство. Сам процес пошуку компромісу між потенційно протилежними за поглядами соціальними групами свідчить про високий рівень розвитку суспільства, зокрема його політичної культури. Саме соціальне партнерство виступає механізмом інтеграції ринкових відносин до сфери соціально-економічних. Зокрема, всі учасники ринкових угод виступають завдяки дотриманню даного принципу рівноправними учасниками угоди. Таким чином, ринкові відносини реалізуються за умови дотримання соціального ефекту.

Завдяки реалізації принципу соціального партнерства через участь представників працівників у роботі спостережних рад із правом вирішального голосу під час обговорення всіх аспектів соціального захисту, зокрема питань заробітної плати, умов праці, кадрової політики, адресної соціальної допомоги, формування цільових фондів соціального захисту і т. п., принципово реалізується взаємна інтеграція ринкового та соціального в економічній, зокрема бізнесовій, сфері.

Нині змішана соціально-ринкова економічна система застосовувалася або є актуальною для цілої низки провідних промислово розвинутих країн. Соціально-економічним моделям, наявним у різних країнах, властива виражена специфіка залежно від попередніх етапів еволюції їх господарської системи, досягнутого рівня розвитку та національних традицій.

Соціально орієнтована ринкова економіка – це високоєфективна економіка з розвинутим підприємництвом та ринковою інфраструктурою, дієвим державним регулюванням розподілу доходів, що могло б зацікавити бізнес до розширення та вдосконалення виробництва, а працівників – до високих рівнів продуктивності праці. Соціально орієнтована економіка гарантує одночасно високий рівень добробуту працюючих членів свідомого суспільства; належний рівень соціального забезпечення для слабо захищених верств населення – пенсіонерів, непрацюючих, інвалідів, родин із малими дітьми; ефективну охорону життя, здоров'я, прав та свобод населення загалом.

Принципово соціально орієнтована економіка ґрунтується на засадах конституційних гарантій особистих прав та свобод громадян, свободи та відповідальності підприємництва, вільного вибору професії та місця роботи, рівності всіх форм власності, гарантій її недоторканності та використання в інтересах особистості та суспільства, забезпечення

взаємозв'язку добробуту працівників та результатів їх діяльності, соціальному захисті непрацевдатних та інших соціально незахищених прошарків населення, соціального партнерства на засадах трипартизму (державна, працедавці, робітники).

Висновки. Будь-яка ефективна соціальна економіка враховує та характеризується національними специфічними рисами, що відображають історію країни, традиції народу, національний менталітет, систему виховання та ставлення до солідарності, колективізму/індивідуалізму, національні особливості бізнес-культури тощо. Найвищою цінністю та метою розвитку суспільства та держави виступає людина, її права, свободи та гарантії їх реалізації. Для їх забезпечення держава створює умови для стійкого та динамічного розвитку виробництва, підвищення рівня та якості життя населення на основі розвитку нових системи економіки та технологічного способу виробництва, формування суспільства з урахуванням кроскультурних особливостей.

Список використаних джерел:

1. Мюллер-Армак А. Принципы социального рыночного хозяйства / А. Мюллер-Армак // Социальное рыночное хозяйство. – СПб. : Экономическая школа, 1999.
2. Філіпенко А.С. Теорія міжнародної економічної політики : [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – Київ : Академвидав, 2013. – 216 с.
3. Кутуєв П.В. Теорія соціальних змін: сучасні соціологічні концептуалізації / П.В. Кутуєв [та ін.]. – К., 2014. – С. 135.
4. Гальчинський А.С. Політична нооекономіка начала оновленої парадигми економічних знань : [монографія] / А.С. Гальчинський. – Київ : Либідь, 2013. – 470 с.

Приятельчук Е. А.

Институт международных отношений
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

СОЦИАЛЬНАЯ РЫНОЧНАЯ ЭКОНОМИКА КАК МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ

Резюме

В статье исследовано место социальной составляющей в государственной системе управления современной смешанной экономикой. Рассмотрены предпосылки и проблемы формирования, а также преимущества и недостатки практической реализации социально ориентированной рыночной экономики как модели государственной системы управления.

Ключевые слова: смешанная экономическая система, социально ориентированная экономика, социальная рыночная экономика, социальное партнерство, трипартизм, социализация.

Pryiatelchuk O. A.

Institute of International Relations of
Kyiv Taras Shevchenko National University

SOCIAL MARKET ECONOMY AS A MODEL OF STATE MANAGEMENT SYSTEM

Summary

The article explores the place of a social element in the state management system. The main attention is paid to the mixed type of market system with an emphasis on the social component. The preconditions and problems of formation, as well as advantages and disadvantages of the practical realization of a socially oriented market economy as a model of the state management system are considered.

Key words: mixed economic system, socially-oriented economy, social market economy, social partnership, tri-partisanship system.